

לקורותיו של דגל מדינת ישראל

אלכסנדר מישורי

במעמד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל קושטה הבמה בתמונתו של חוזה המדינה, בנימין זאב הרצל, ולצדה שני דגלי ההסתדרות הציונית. הדגל, ששימש את ההסתדרות מאז הקונגרס הראשון בבזל, בשנת 1897, היה ידוע ומקובל כסמלה של הציונות בקהילות היהודיות ברחבי העולם, ולפיכך טבעי היה להשתמש בו במעמד זה. בהנפת דגל זה אף חגגו המוני העם בארץ-ישראל את החלטת האומות המאוחדות בכ"ט בנובמבר. אך רק ימים ספורים לאחר שהחזון הציוני קם והיה למציאות נתעוררה השאלה אם הדגל הציוני ראוי לשמש דגלה של המדינה היהודית החדשה או שמא יש להחליפו באחר. תקופת ההתלבטות בשאלה זו ארכה כשישה חודשים, ובמהלכה ניסו להחליפו בדגלים אחרים. בסופו-של-דבר התפרסמה ב-12 בנובמבר 1948 ב'עתון רשמי' ההכרזה.

ההחלטה לאמץ את דגל ההסתדרות הציונית כדגל המדינה מורה על עוצמתו כסמל המבטא את רוחה של התנועה הציונית. על קורותיו של הדגל הציוני בתקופה שקדמה להקמת מדינת ישראל עמד כבר מרדכי אליאב.¹ כאן נעסוק בהמשך קורותיו מאז קום המדינה ועד להכרה בו כדגל הרשמי המייצג אותה. כדי לעמוד על הסיבות שהביאו לבחירה כדגל הציוני לדגל המדינה, נבחן במה כוחו הסמלי, ננסה לתהות על הסיבות שהביאו את חברי מועצת המדינה הזמנית להחליפו באחר ולבסוף להסביר מה הניעם לחזור בהם מנסיון זה.

הדגל הציוני

המסורת הציונית העניקה את זכות המצאת דגל ההסתדרות הציונית לדוד וולפסון. עשרים וחמש שנים לאחר הקונגרס הציוני הראשון כתב וולפסון על הדגל:

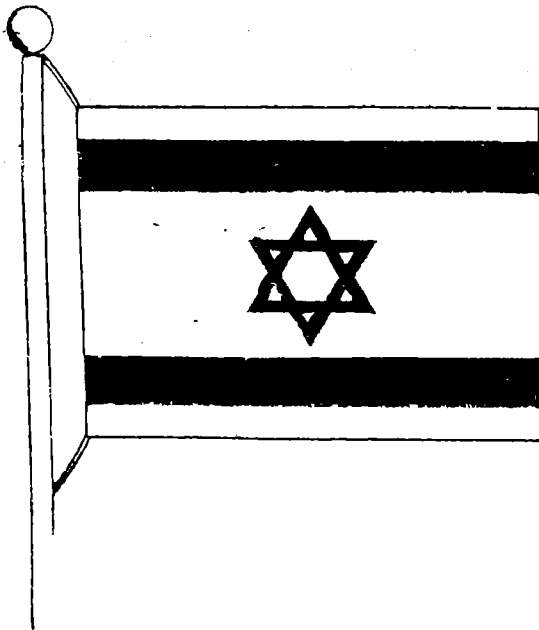
בפקודת מנהיגנו הרצל באתי לבזל כדי לעשות את כל ההכנות לקונגרס, להבטיח את הצלחתו ולא לתת פתחון פה למקטרגים. בין השאלות הרבות שהעסיקוני היתה אחת, לא גדולה אך גם לא קלה — היה בה משהו מן הפרובלימה העברית הגדולה. באיזה דגל נקשט את אולם הקונגרס? מה הם צבעיו? הן דגל אין לנו. — הרעיון הזה הכאיבני מאד.

1 מ' אליאב, 'לקורותיו של הדגל הציוני', כיוונים: כתב עת ליהדות ולציונות, 3 (יוני 1979), עמ' 49-59 [להלן: אליאב, הדגל הציוני].

מועצת המדינה הזמנית

הכרזה על דגל מדינת ישראל

מועצת המדינה הזמנית מכריזה בזה כי דגל מדינת ישראל הוא כמצויר וכמתואר להלן:

הדגל — 220 ס"מ ארכו, 160 ס"מ רחבו.
 הרקע — לבן ועליו שני פסי תכלת כהה,
 25 ס"מ רוחב הפס, נטויים לכל ארכו של
 הדגל מצלע אל צלע. הפס העליון — במרחק
 15 ס"מ מצלע האורך העליונה, הפס התחתון
 — במרחק 15 ס"מ מצלע האורך התחתונה.
 באמצעיתו של הרקע הלבן, בין שני פסי
 התכלת ובמרחק שווה משניהם — מגן דוד
 עשוי ששה פסי תכלת, 5.5 ס"מ רוחב האחד,
 המצטרפים לשני משולשים שווים צלעית,
 שבסיסיהם מקבילים לשני פסי התכלת
 שלאורך הדגל.

נ"ה בתשרי תש"ט (28 באוקטובר 1948)

מועצת המדינה הזמנית

יוסף שפרינצק
 יושב ראש

צריך ליצור את הדגל. ואולם באיזה צבעים נבחר? והאם עמנו עלול להבחין בצבעים, עמנו הנזהר לבלי הזין עיניו בכל פסל וכל תמונה?
 והנה הבהיק רעיון במוחי: הרי יש לנו דגל, לבן כחול. הטלית אשר בה נתעטף בתפילתנו — טלית זו היא סמלנו. נוציא את הטלית מנרתיקה ונגולל אותה לעיני ישראל ולעיני כל העמים. הזמנתי אז דגל כחול-לבן ומגן-דוד מצויר עליו.²

156

2 ד' ולפטון, 'הדגל והשקל', ל' יפה (עורך), ספר היובל למלאת חמש ועשרים שנה לקונגרס הציוני הראשון,

האגדה אודות המצאת הדגל ידעה לספר אף על הרגע המסוים שבו הכזיק הרעיון במותו של וולפסון, ולפיה באחת הישיבות הראשונות ככול עורר הרצל את שאלת הדגל הציוני, ומאחר שהצעתו לדגל לבן בעל שבעה כוכבי זהב לא זכתה להסכמה מרובה, קם וולפסון ואמר: 'מה יש לנו לחפש — הנה הדגל הלאומי שלנו', ובדברו נפנף בטליתו וראו כולם את הדגל הלאומי: שדה לבן עם פסי תכלת בשוליו.³

האגדה — יפה ודרמטית ככל שתהא — מציגה תמונה ציורית ביותר, שכיום קשה לקבל. מוזר לדמיין את נכבדי הציונות, שנתקבצו בישיבות ההכנה לקונגרס הראשון, כשהם ישובים כולם עטופים בטליתותיהם. מכל מקום, וולפסון — או כל עסקן ציוני אחר שהציע את צורתו הידועה של הדגל⁴ — ראה לנגד עיניו שני פרטים משמעותיים — את 'השדה הלבן' של הטלית ואת הפסים המעטרים את קצותיה, ולא לה הוסיף את צורת המגן-דוד.

כל סמל (או דגל) מעביר את המסר הטמון בו באמצעות שני מרכיבים חזותיים: הצורה והצבע. הצורה החקוקה עליו מתמצת בדרך חזותית רעיון מופשט כלשהו. באמצעות כוחו הסוגסטיווי יכול הצבע לסמל תחושות או מוסכמות חברתיות. בנסיון להתחקות אחר המסר הסמלי של דגל ההסתדרות הציונית, שהפך, מאוחר יותר, לדגל המדינה, ראוי אפוא להתייחס למרכיביו — המגן-דוד, פסי התכלת והרקע הלבן — כל אחד בנפרד.

המגן-דוד

בניגוד למנורה, ל'גור אריה יהודה', לשופר וללולב, למשל, לא היה המגן-דוד מעולם סמל יהודי ייחודי.⁵ הוא הופיע בתרבויות שונות ובתקופות שונות. שמה המקובל של הצורה הגאומטרית, המכונה בפנינו מגן-דוד, הוא הקסגרם (hexagram) או כוכב בעל שש זוויות (six pointed star). כוכב זה מורכב משני משולשים שווי צלעות, המשולבים זה בזה. זהו סמל עתיק ביותר, שזכה לווריאציות רבות, ובמרוצת הדורות הודבקו לו פירושים שונים בתרבויות שונות.⁶ המשולש העומד על בסיסו נתפס בתרבות המצרית הקדומה כסמל של האלוהות. בנצרות הורחבה משמעות זו, והוא נתפס כסמל להתגלמות המשולשת של האלהים. המשולש נחשב אף לסמל של המרכיב

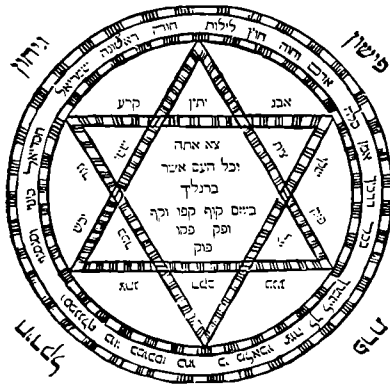
ירושלים תרפ"ג, עמ' 296-297. המאמר נכתב לגיליון היובל של 'הצפירה' שהוקדש לקונגרס העשירי כמזכרת לקונגרס הראשון, ויצא לאור בימי הקונגרס העשירי בשנת 1911 (תרע"א).

3 מ' חרטינר, 'קדמת צבעינו הלאומיים', מולדתי, יג-טו (תש"י), עמ' 94.

4 היו אחרים שתבעו לעצמם את זכות הראשונים על הדגל וכיניהם ד"ר איזידור שליט, מראשוני התנועה הציונית ומזכיר הקונגרסים הראשונים. ראה: אליאב, הדגל הציוני. זכות זו תבע לעצמו גם יהודי אמריקני בשם מוריס הריס, יצרן סככות מסטמפורד קונטיקט, שהיה חבר במועדון חובבי-ציון בניו-יורק מסוף המאה שעברה. הריס טען כי לאחר הקונגרס הציוני הראשון החליטו חברי המועדון שעליהם לעצב דגל, והטילו עליו לבצע את ההזמנה. לדבריו, אמו תפרה את הדגל, והוא הוגש להסתדרות הציונית בניו-יורק בשנת 1898. הריס טען כי הקונגרס הציוני השני אימץ את הדגל שעיצב כדגלה הרשמי של התנועה הציונית. ראה: 'Symbol for Fellow' 1948, May 18, *The Stamford Advocate*, *Zionists Made by Harris in the 90s*, תודתי למר לסטר שרלאק, נשיא ה-Jewish Historical Society of Stamford Conn., על שהביא לידיעתי קטע עיתונות זה.

5 והשופר, ראה: E. Goodenough, *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period: The Problem of Method, Symbols from Jewish Cult*, IV (Bollingen Series, XXXVII), New York 1954, p. 65

6 C.P. Hornung, *Handbook of Designs and Devices*, New York 1959, pp. 212-213

זימוש במגן-דוד
סמלים מאגיים

הנקבי, הנתפס כארצי, והוא קבוע בחוזקה בקרקע, אך שואף לדברים עליונים. לעומתו, המשולש הניצב על קודקודו מסמל את המרכיב הזכרי, שבאופיו הוא שמימי וחותר לאמת.⁷ שעה ששתי הצורות מוצגות כשהן נוגעות זו בזו בקודקודיהן, הן יוצרות צורה אחרת, חדשה לגמרי, מבלי שהצורות המקוריות תינזקנה במאומה או תפרענה האחת את קיומה של רעותה. כאשר חוצים המשולשים זה את זה, משתנה האופי של כל אחד מהם מן הקצה אל הקצה. בעטיו של השילוב החדש נוצר דגם מסובך וסימטרי לחלוטין בעל חתכים מפתיעים ויחסים הדדיים. שישה משולשים קטנים מתקבצים סביב משושה גדול. כשמתבוננים בכוכב זה – שהוא צורה חדשה לגמרי – מבחינים עדיין במשולשים המקוריים שיצרו אותו; אלה שומרים על אופיים הייחודי בתוך השילוב החדש שיצרו. וזו, בצורה סמלית, תכונתם של נישואין מושלמים הקושרים בין גבר לאישה.⁸

החיפוש אחר סמלים לאומיים בתקופת הקמת המדינה הביא את העוסקים בכך להתחקות אחר מקורות הסמלים שבחנו ולנסות לקבוע אם הם מתאימים לשמש כסמליה של המדינה היהודית המתחדשת. סמל המגן-דוד היה הסמל הפופולרי והמקובל ביותר. דווקא משום כך ביקשו אחדים לתהות על קנקנו. אף גרשום שלום עסק בכך. הוא האיר את ההיסטוריה של המגן-דוד, דן בתולדותיו, ובעצם ניסה לענות על השאלה אם הוא ראוי להיות מוצג על דגל המדינה או על סמלה. במאמרו⁹ פירש שלום את מקורותיו של המגן-דוד ואת זיקתו ליהדות לאור מקומו בקבלה המעשית, היינו בקמיעות ובסגולות, והשימוש שנעשה בו בחותמיהן של מקצת מקהילות ישראל באירופה.

7 R. Koch, *The Book of Signs which Contains all Manner of Symbols Used from the Earliest Times to the Middle Ages by Primitive Peoples and Early Christians* (translated from the German by D. Holland), New York 1955, pp. 3-4

8 שם, שם.

9 ג' שלום, 'מגן דוד: תולדותיו של סמל', לוח הארץ לשנת תש"ט, תל-אביב 1948, עמ' 148-163. המאמר תורגם לאנגלית, ראה: G. Scholem, 'The Curious History of the Six Pointed Star; How the "Magen David" Became the Jewish Symbol', *Commentary*, 8 (1949), pp. 243-351. העברי של המאמר. על מקורותיו של סמל המגן-דוד במאגיה היהודית ראה אף E. Goodenough, VII, pp. 189-199 (לעיל, הערה 5).

מגן דוד בדגל מרדפיסים
(פראג 1512)

בקבלה המעשית היו שני סימנים בעלי משמעות מאגית שנקראו 'חותמים'. הם נבעו מההשקפה הקובעת שהאדם חותם עצמו בסימנים אלה, ובכך מגן על עצמו מפני השפעתם של רוחות ומזיקים; אלה היו הכוכב המחומש (הפנטגרם) וההקסגרם. ההבדל ביניהם היה קטן, ושניהם נקראו לעתים 'חותם-שלמה'. מכאן נדרו הסימנים האלה והפכו לחלק בתורה המאגית של כל שלוש הדתות, ואפשר למוצאם בספרי כישוף.¹⁰

לגבי מקור השם 'מגן-דוד' ציין שלום כי אצל בעלי הסוד בימי הביניים התהלכו אגדות שונות על כוחו הסגולי של מגינו של המלך דוד¹¹ שבזכותו ניצל עם ישראל במלחמה.

המגן-דוד שימש, כאמור, גם כחותמיהן של קהילות ישראל באירופה, ואליהם אפשר לצרף אף את דגלי המרדפיסים.¹² השימוש במגן-דוד החל בפראג, ומשם התפשט במאה הי"ז והי"ח למורביה

10 שלום (שם), עמ' 153-154.

11 שלום (שם), עמ' 155-157.

12 דגלי המרדפיסים היו סמלים ייחודיים שהודפסו בשערי הספרים. לפעמים קבע המרדפיס את דגל משפחתו,

ולאוסטריה. את המניע העיקרי להתפשטותו מצא שלום ברצון לחקות את הנצרות. היהודים ביקשו בתקופת האמנציפציה סמל ליהדות, בהקבלה לצלב שהיה סמל הנצרות בכל מקום; הם רצו להפגין על כותלי בית התפילה של היהודי החדש משהו הדומה במטענו לסמל הצלב. משום כך עלתה חשיבותו של המגן-דוד במאה הי"ט, והדבר סייע להפצתו מאוחר יותר אף בקישוטים של כלי קודש, של בתי-כנסת וכו', וכך הגיע לפולין ואף לרוסיה.

לדעת שלום הרדיפה אחר החיקוי הביאה להפצתו של סמל שבעצם אינו מביע דבר. המגן-דוד ענה על צורכיהם של הציונים, מפני שזכה לתפוצה רבה ועם זאת לא היה קשור באסוציאציה דתית ברורה.¹³

המגן-דוד היה לסמל מוכר ליהודי הציוני באשר הוא. בעיני הגויים התקבל המגן-דוד כמייצג לא רק את הזרם הציוני ביהדות אלא את היהדות כולה. מאוחר יותר נתפס סמל זה בעיני כמה ממדינות ערב כמייצג את הציונות.

פסי התכלת

כאמור, פסי התכלת של הדגל הציוני מקורם בפסים שעל הטלית. בימי קדם היתה הטלית הלבנה האופייני ליהודים, כשם שהטובה היתה אופיינית לרומאים. קצותיה היו מונחים מעבר לכתפיינו או שהיו מתעטפים בהם פעמים רבות.¹⁴ התורה מצווה על בני ישראל לעשות להם ציצית על ננפי בגדיהם ולתת על ציצית הכנף פתיל תכלת.¹⁵ ציצית היא מקלעת של חוטים שזורים לקישוט. מתוך ציורים ופסלים מן המזרח הקדום ידוע כי מלכים ואצילים נהגו לקשט את שולי בגדיהם בפתילים ובגדילים מסוגים שונים. כאשר גלו יהודים מארץ-ישראל ונפרצו בארצות שונות, אימצו לעצמם את בגדי העמים שבקרבם חיו. יש להפריד אפוא בין קיום מצוות הציצית בימי קדם לבין תקופה מאוחרת יותר, שבה השתנו המלבושים ואז הפכה, כנראה, הטלית מלבוש יומיומי לאביזר לבוש בעל קונוטציות של קדושה שמשמשים בו רק בעת תפילה.¹⁶

אשר למקורם של הפסים הנמצאים בטלית המסורתית היהודית, יש הטוענים כי שילובם בטלית בא לשם אזכרתו של פתיל התכלת שבציצית.¹⁷ המצווה בתורה אינה מתייחסת לטלית עצמה אלא רק לציצית. לפיכך הצבע הלבן של הטלית לא היה מקובל על כל קהילות ישראל. בתימן, למשל,

ולעתים בחר בציור המרמז לשמו, לכינויו, לייחוסו או לשליט מקומו או סמל של הצלחה וברכה. הצד השווה ככולם היה שהסמל בא לייחד את ספרו של המדפיס מספרי בתי-הדפוס האחרים וכן לשמש קישוט לעמוד השער של הספר. דגלי המדפיסים הופיעו מיד עם המצאת הדפוס. ראה: א' יערי, דגלי המדפיסים העבריים מראשית הדפוס העברי ועד סוף המאה ה-19, ירושלים תש"ד, עמ' IX.

13 שלום (לעיל, הערה 9), עמ' 159-162.

14 ראה: A. Rubens, *A History of Jewish Costume*, London 1973, p. 27; 'Tallit', *Encyclopaedia Judaica*, XV, Jerusalem 1971, cols. 743-744 [להלן: טלית, יודאיקה].

15 ייאמר ה' אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת, במדבר טו לז-לח; 'גדלים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה', דברים כב, יב.

16 טלית, יודאיקה, עמ' 743. תהליך דומה עבר הלבוש הרומי, שאומץ על-ידי הכנסייה הנוצרית. לאחר שפסקו ללבוש טוגות ברומא נותרו בגדי הקודש בכנסייה דומים במאפיינים רבים ללבוש הרומי העתיק.

17 טלית, יודאיקה, עמ' 743-744.

גלוית 'שנה טובה' (ראש-
השנה תרס"ז)

היא היתה עשויה מצמר שחור עם פסים אדומים, ירוקים או צהובים.¹⁸ הכלל המחייב על-פי מצוות התורה הוא שיהיה בציצית פתיל אחד שצבעו תכלת.

בעיית צבע התכלת היא בעיה קשה וסבוכה; היא העסיקה במשך דורות רבים, ועדיין מעסיקה מפרשים, חוקרים ותלמידי חכמים. אין לגביו הסכמה מוחלטת. ההתפתחות שחלה מאז ימי קדם ועד ימינו במושגי הצבעים ובכושר ההבחנה הלשוני ביניהם הביאה, בין היתר, לחוסר הבהירות בשאלת הגוון האמיתי של הצבע הנקרא 'תכלת'. על-פי חז"ל היה, כנראה, צבע התכלת גוון של ירוק עד כחול.¹⁹ הצבע היה מופק מתוך כלוטת הפרשה של חלזון המצוי בחופי הים-התיכון. צבע הנוזל ירקרק צהבהב, ובהיחשפו לשמש משתנה צבעו לגוני ירוק, כחול, שחור ואדום. בצבע הנקי השרו את חוטי הצמר, והגוון הסופי היה תלוי בתהליך העיבוד ובמיני החלזונות. צבע התכלת היה יקר להפקה. הוא נחשב יקר גם בשל תכונותיו המשובחות כצבע השומר על עמידותו במשך שנים רבות. כך הוקנו לו תכונות של אצילות ומלכות. מאוחר יותר נשתרשה הדעה כי צבע התכלת הינו כחול.

פירושים סמליים רבים ניתנו לתכלת: רבי מאיר אמר כי היא מזכירה את צבע הרקיע ולפיכך גם את כסא הכבוד, רבי יהודה ברבי אליעאי טען שמטה אלוהים עשוי תכלת וכך גם לוחות הברית, בשל כך צווה אלוהים את ישראל להניח צבע זה על טליתותיהם: 'כל זמן שישראל מסתכלין בתכלת הזו הן נזכרין מה שכתוב בלוחות ומקיימין אותן'.²⁰ כלומר, המראה החזותי של צבע התכלת מביא לקיום המצוות.²¹

הלכן והתכלת, יחד עם הזהב והארגמן, הם צבעי בגדיו של הכהן הגדול²² וצבעי יריעות המשכן.²³ הם נתפסו כצבעים המעידים על טוהרה, ובעצם, מסמלים את רוחניותו של העם היהודי. הראשון שהגה את הרעיון שיש לקבוע את הדגל הלאומי בצבעי כחול ולבן היה המשורר היהודי-האוסטרי לודוויג אוגוסט פראנקל.²⁴ כשלושים שנה לפני הקונגרס הציוני טען כי הצבעים כחול ולבן הם צבעי הלאומיים של עם ישראל, וזאת בהסתמך על צבעי הטלית של היהודי המתפלל.²⁵ מסתבר כי לפחות בכמה מן האגודות הראשונות של חובבי-ציון היה נהוג להניף דגל בצבעים אלה. דגל בצבעי כחול ולבן הונף לראשונה בשנת 1885 במושבה ראשון-לציון במלאת שלוש שנים לייסודה.²⁶ ללא כל קשר לאירוע בראשון-לציון הונף דגל בצבעי כחול ולבן בשנת

18 A. Müller-Lancet, 'Jewish Ethnographic Costume', *Encyclopaedia of Jewish History*, Ramat Gan 1985

19 כך קבעו, למשל, 'מגיד שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים והעשבים דומין לרקיע' וכו' (ירושלמי, ברכות, א ה ע"א).

20 צבי מאיר רבינוביץ, מדרש הגדול על חמישה חומשי תורה, חיברו רבי דוד ב"ר עמרם העדני, ספר במדבר, יוצא לאור על-פי כתב-יד עם מבוא, חילופי נוסחאות והערות, ירושלים תשל"ג, עמ' רנד-רנה.

21 דיון ממצה בסוגיית צבע התכלת בקשר לדגל הציוני ראה: אליאב, הדגל הציוני, עמ' 52-54.

22 שמות כח ד-מג.

23 שמות כו.

24 פראנקל (1810-1894) היה רופא ומשורר שנוגד בבוהמיה וחי רוב שנותיו בווינה. בשנת 1856 נשלח לירושלים על-ידי אליוה הרץ להקים מוסד חינוך לילדים על-שם אביה, שמעון (סימון) למל.

25 המצטט את תרגומו של חרטינר (פרט לשתי השרות האחרונות) אך מחסיר את הבית הראשון של אליאב חרטינר, לעיל, הערה 3. השיר בגרמנית ראה: אליאב, הדגל הציוני, עמ' 51.

26 אליאב, הדגל הציוני, עמ' 54.

1891 בעיר בוסטון שבארצות-הברית לרגל חנוכת אולם של חברת בני-ציון. הדגל שהונף היה בעל פסים כחולים, ובתוכם מגן-דוד, שבמרכזו הכיתוב 'מכבי'. באוקטובר 1892, לרגל חגיגת ארבע מאות שנה לגילוי אמריקה, הונף הדגל לראשונה בפומבי על-ידי חברת בני-ציון. בדגל זה הופיע השם 'ציון' במקום 'מכבי'.²⁷

פסי התכלת של הדגל הציוני מהווים משקל נגד למסריו של המגן-דוד. הם מעניקים לדגל את הפן הפולחני-הדתי שלו, החסר לחלוטין בסמל המגן-דוד. בין אם נהגתה המשמעות הסמלית של פסי התכלת במודע ובין אם לא במודע, הרי הפסים שעל הדגל השאולים מן התכלת של הטלית, מזכירים למתבונן בהם את מצוות התורה.²⁸ לדגל ההסתדרות הציונית יש, אם כן, מסר מורכב, המגולם במרכיביו הצורניים; הוא מביע את אחדותו של עם ישראל המיוצגת סמלית במגן-דוד, ואת מצוות התורה ואת חיי הרוח הטהורים שהם נר לרגליו, באמצעות פסי התכלת והרקע הלבן.

נאמנות כפולה

לאחר קרוב לחמישים שנה שבהן שימש הדגל את חברי התנועה הציונית ברחבי העולם ואף את היישוב בארץ-ישראל החליטה ועדה מיוחדת של מועצת המדינה הזמנית 'לקבוע הבדל מובהק — עד כמה שאפשר — בין דגל המדינה לבין הדגל הציוני בצורתו המסורתית'.²⁹ בישיבתה העשירית של מועצת המדינה הזמנית הסביר משה שרתוק שיש לעשות כן 'כדי לא לגרום לסיכוכים במעמדן של קהילות יהודיות בארצות שונות כשיניפו את דגל העם היהודי העולמי, הוא הדגל הציוני, ואפשר שתיפול טעות, או יתקבל הרושם כאילו מניפים הם דגל מדינה שאין הם נתיניה'.³⁰

לפיכך הוחלט להכריז על תחרות לעיצוב דגל המדינה שייבדל מהדגל הציוני. מודעה שהתפרסמה בחודש מאי או בתחילת חודש יוני 1948, ובה נתבקש הציבור להגיש הצעות לדגל ולסמל המדינה, זכתה להיענות רבה, ובעקבותיה הגיעו לוועדה 164 הצעות.³¹ הצעתו המתומצתת של מר נסים סבאח מתל-אביב, לדוגמה, כללה מרכיבים שעתידיים היו להופיע במרבית ההצעות האחרות — שני פסי תכלת, רקע לבן ומגן-דוד באמצעו ושבעה כוכבים. מהצעתו של סבאח אפשר ללמוד על מידת השתרשותו של הדגל הציוני בתודעת היישוב; קשה היה להינתק ממרכיביו המוכרים, ועל כן נכללו כולם בהצעה, ונוספו להם שבעה כוכבי הזהב של הרצל. הצעה אחרת כללה חמש וריאציות, שבהן כוכבי הזהב של הרצל מוצגים על-פני רקע כחול לבן. בחמש הווריאציות אורגנו ששת הכוכבים במעגל המקיף את הכוכב השביעי הנתון במרכז. משנתו המודרנית של הרצל מיוצגת בהן לצד המסורת היהודית המסומלת בפסי הכחול והלבן של הטלית או בשימוש באזורים של כחול ולבן, הרומזים לצבעי הטלית. בהצעה נוספת של אותו מגיש

27 שם, עמ' 57.

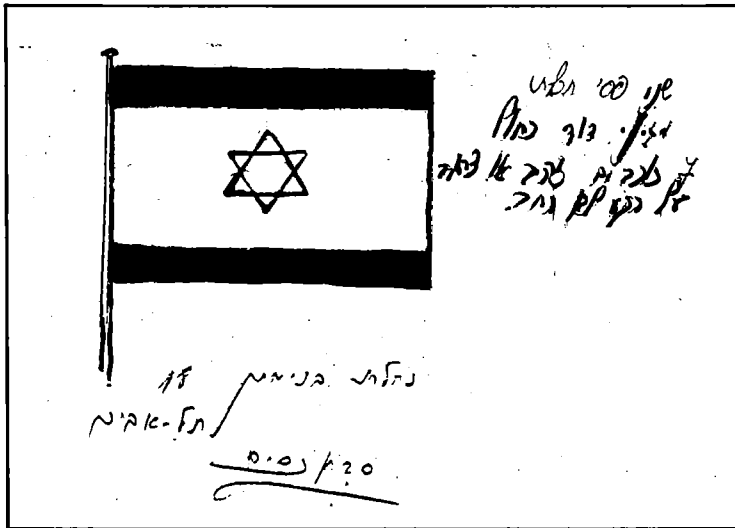
28 במדבר טו לט נאמר על התכלת 'והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם'.

29 דבריו של שרתוק, מועצת המדינה הזמנית, הישיבה העשירית, תל-אביב, ח' בתמוז תש"ח (15 ביולי 1948), עמ' 9 [להלן: הישיבה העשירית].

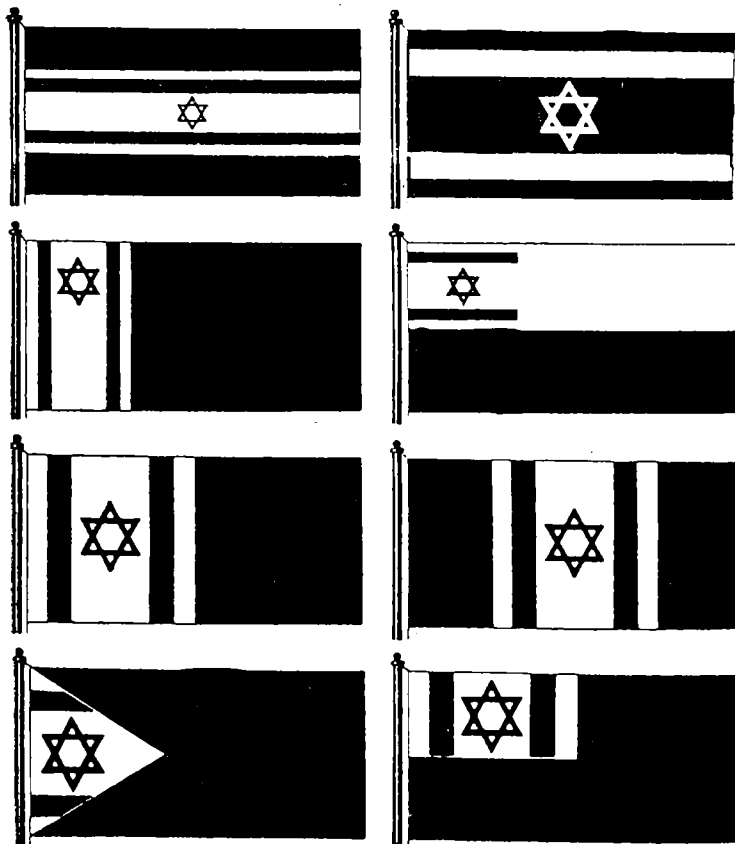
30 הישיבה העשירית, עמ' 10.

31 שם, עמ' 9. ראה אף מאמרי 'מנורה וענפי זית: קורות עיצובו של סמל מדינת ישראל', קתדרה, 46 (טבת

תשמ"ח), עמ' 169.

יצעתו של
יסים סבח

הצעות של מורדכי
יצא-בי

סמל בריאות ישראלי

אנונימי אפשר להבחין במגמה ליצור הרמוניה בין הפן המסורתי לפן המודרני. הוא ניסה ליצור סימבוליקה מתוחכמת, המבוססת על המספר שבע. שבעת נרותיה של מנורת השבת מוכתרים בשבע 'שלהבות', המעוצבות בצורת שבעה מגיני-דוד; שבת מנוחה משולבת בשבע שעות העבודה היומיות ממשנתו של חוזה המדינה. פרט מעניין נוסף הוא הפורמט המוצע של הדגל, המזכיר את צורת המגן-דוד; תחתיתו מעוטרת בחציה התחתון של צורת המגן-דוד וחלקו העליון מעוטרת גם הוא בחציה התחתון של צורת המגן-דוד הפורצת אל תוך שטחו של הדגל עצמו.³² בחודש יולי 1948 פרסם מרדכי נמצא-בי ספר בשם 'הדגל', שבו ניסה לקבוע את צורת הדגל הלאומי.³³ נמצא-בי היה שותף לדעתו של שרתוק, וטען שמן הראוי היה להפוך את הדגל הציוני לדגל המדינה, אך אי אפשר לעשות כן. גם לאחר הקמת המדינה ימשיכו יהודים רבים לחיות בגלות, ואילו נהפך הדגל הציוני לדגל המדינה, היו יהודים אלה, שהם נתינים של ארצות מגוריהם, מניפים דגל של מדינה זרה בתור דגל של תנועתם הפוליטית.³⁴ הדגל צריך, לדעת נמצא-בי, לסמל את הקשר בין יהודי המדינה ליהודים בפזורה. כדי לפתור את בעיית הנאמנות הכפולה של יהודי הגולה הציע לכלול את הדגל הציוני כלו בתוך דגל המדינה. בדרך הזה דגל המדינה גם דומה לדגל הציוני אך עם זאת גם שונה ממנו!³⁵

נמצא-בי היה מעורה בחוקיה של ההרלדיקה ובמיוחד, כנראה, בוו של האימפריה הבריטית. בדגליהן של מדינות חבר העמים הבריטי נכלל, באחת הפינות או באמצע הדגל, דגל בריטניה הגדולה. בדגל שהציע ביקש נמצא-בי להעניק למדינת ישראל סמכות רוחנית כלפי הארגונים הציוניים ברחבי העולם, בדומה לסמכותה המדינית של בריטניה כלפי מדינות חבר העמים הבריטי.

מועצת המדינה הזמנית העדיפה את הצעתו של הגרפיקאי אוטו וואליש על-פני הצעותיו של נמצא-בי ועל-פני אלה שהגיעו מהציבור הרחב. שרתוק הציג את הצעתו לדגל — כנלווה להצעה שהגיש הגרפיקאי אף לסמל המדינה — למועצת המדינה הזמנית. הוא הבהיר שזו אחת משתי ההצעות שנתקבלו על דעתם של חברי הוועדה המיוחדת שנתמנתה על-ידי מועצת המדינה הזמנית לעסוק בעניין זה.³⁶ בדבריו עמד שרתוק על כך שחברי הוועדה נחלקו בשאלה אם הדגל צריך לכלול מגן-דוד. שוללי הדבר חששו שייוצר דמיון רב מדי בין דגל המדינה לדגל הציוני. מצד אחר התגבשה בוועדה הדעה שאין לחזור לדגל שבעת כוכבי הזהב של הרצל. 'את הכוכבים האלה הצענו לצייר בצורת "מגיני-דוד" בשורה אחת על פני הפס התיכון של הדגל, שהוא פס לבן'.³⁷ ההצעה שצייר וואליש עונה על כל ההסברים של שרתוק. הדגל שהציע מחולק לרוחבו לשלושה חלקים שווים; שני הפסים הקיצוניים תכולים, וכוכבי הזהב מוקמו בו בשורה אחת על-פני הפס

32 ההצעות נמצאות בגנוך, ארגו ג/395, תיק 5-6 (הצעות לדגל ולסמל).

33 מ' נמצא-בי, הדגל, תל-אביב תש"ח. מרדכי נמצא-בי (נמצאביצקי) היה עורך-דין שעלה לארץ בשנת 1924, השתקע בחיפה, ובראשית מלחמת-העולם השנייה ייסד את הג"א. בשנת תש"ד ניהל מטעם הוועד הלאומי את התעמולה וההדרכה למען ההתאזרחות והשם העברי ופרסם חוברות ומאמרים בנושאים אלה ובענייני דגלים וסמלים. במלחמת השחרור נתמנה לראש שירותי התגוננות אווירית. נספה בתאונת דרכים ב-8 בינואר 1949. ד' תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו, ד, עמ' 1735.

34 נמצא-בי, הדגל, עמ' 29.

35 נמצא-בי, הדגל, עמ' 30-31.

36 הישיבה העשירית, עמ' 9. וראה מישורי (לעיל, הערה 31), עמ' 171.

37 הישיבה העשירית, שם, עמ' 10.

האמצעי הלבן. חלוקה זו לפסים שונה מהחלוקה שעל גבי הדגל הציוני שבו היו חמישה פסים; שני פסי התכלת לא מוקמו בקצותיו אלא באו לאחר שני פסים לבנים. רוחב הפסים אף הוא שונה כמובן. בהצעתו של וואליש קיימת חריגה מכוונת מהדגל הציוני, אך לא רק ממנו. פסי התכלת על גבי הדגל הציוני שאולים, כאמור, מן הטלית. בשל מתיחתם של פסי התכלת עד שוליו העליונים והתחתונים של הדגל בהצעתו של וואליש, הם אינם מזכירים עוד באופן כה ברור את הטלית; וואליש הסתפק בכוחם הסמלי הסוגסטיווי של הצבעים. בין אם עשה זאת במודע ובין אם לאו, הוא כלל בדגלו שלושה צבעים הקשורים בתורה לטוהרה — כחול, לבן וזהב. הקונוטציות הדתיות הפולחניות נשמרו אפוא בדגלו של וואליש; אם לא באמצעות פסים אזי באמצעות אזורי צבע בלבד.

כשקיבלו חברי הוועדה המיוחדת של מועצת המדינה עותקים מהצעתו של וואליש, הגיבו על העדרו של המגן-דוד מן הדגל. היו שחייבו את השמטתו ולעומתם היו כאלה שתבעו להחזירו אל הדגל. זרח ורפהטיג תמה מדוע להמיר את המגן-דוד בשבעה כוכבים.³⁸ לעומתו, מאיר גרובובסקי היה בעד הכוכבים.³⁹ את הפשרה בין המתווכחים סיפק דוד צבי פנקס, שטען כי בהצעה של וואליש עשויים הכוכבים בצורת מגן-דוד, וכך נשמר, לדעתו, הקשר עם המגן-דוד.⁴⁰ התנגדות חריפה לכוכבי זהב הביע משה שפירא, שר העלייה והבריאות, באומרו:

אין חילוקי דיעות, שהסמל הלאומי שלנו הוא מגן-דוד. אם מגן-דוד זה יכול להיות אחד בלבד — שבעה מגני-דוד הרי זה פחות בהרבה מאחד. יכול להיות שיש כאן רעיון יפה מאד על שבע שעות עבודה ביום; יכול משהו לחלום גם על שש שעות עבודה ביום, ואז נצטרך להסביר לכל גוי, שיש לנו שבעה מגני-דוד ולא ששה, מפני שהעיקרון שלנו הוא שבע שעות עבודה... מגן-דוד בצורה מוקטנת הרי זה כוכב... בקלות יכול משהו להחליף ולהגיד שאלה הם כוכבים, ואז בכלל לא בא לידי ביטוי הסימן הלאומי... אנו צריכים שכל איש יראה במגן-דוד את המגן-דוד ולא את הכוכב, גם היהודי יראה זאת כך וגם הגוי. משום כך אני אומר מגן-דוד אחד ולא שבעה.⁴¹

בסופר-של-דבר הוחלט למנות ועדה ספציפית לענייני הדגל והסמל, שתביא לישיבה הבאה הצעה מוסכמת.⁴²

שרתוק החליט לבדוק את יחסה של יהדות הגולה אל דגל המדינה. ב-20 ביולי 1948 שלח מברקים אל הד"ר חיים וייצמן, ששהה באותה עת בשווייץ, אל הרב אבא הלל סילבר בניו-יורק, אל הפרופ' זליג ברודצקי בלונדון ואל הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית ביוהנסבורג. ברצונו להיוועץ בכם בעניין הבא: בתכנון דגל המדינה נתקבל העיקרון כי הוא מוכרח להיות מובדל מהצורה המסורתית תוך שמירה על הגורמים המסורתיים העיקריים, על מנת להשאיר את הדגל המסורתי כדגלה של הציונות העולמית, ועל מנת למנוע פירוש בלתי נכון של יחסי הגולה אל ישראל על-ידי השימוש בדגלה. מבקרים אמריקאיים מסויימים מחו בתוקף נגד רעיון זה בהביאם את הנימוק שהדגל הציוני מכובד בעיני

38 ש, ש, ש.

39 ש, עמ' 11.

40 ש, ש, ש.

41 ש, ש, ש.

42 ש, עמ' 12.

העולם כסמל ארץ-ישראל. אם ישראל תיצור דגל חדש, דגל זה יהיה מקובל בכל מקום ויחוסל הישן. דבר זה יגרום לביטול הדגל שקודש על ידי המסורת ולא יענה על התביעה הנזכרת למעלה. משום כך הם תובעים כי הדגל הציוני הרגיל יתקבל על המדינה. תודיעו דעתכם.⁴³

כתשובתו יעץ וייצמן לפנות ולשאול דעתו של מומחה להרלדיקה. 'דעתי הפרטית, אשר לא צריך ליחס לה חשיבות מרובה, היא לשמור על הסמל הישן בתוספת גור אריה יהודה המחזיק באחת מכפיו את לוחות הברית. כמו התנ"ך, אין בזה משום קלריקליזם אלא שאני מאמין שזהו יסוד התרבות האנושית'.⁴⁴ הרב סילבר ומיכאל קומיי מניו-יורק השיבו שהם 'מעדיפים להשאיר את הדגל הציוני כדגל הלאומי של ישראל עם שינויים ככל האפשר קטנים. לפי הרגשתנו יש מן ההגזמה בחשש מפני סיבוכים כתוצאה משימוש בדגל בכינוסים הציוניים בחו"ל'.⁴⁵ ברודצקי הסכים שיש ליצור הבחנה מסוימת בין דגל המדינה לדגל הציוני, והציע ש'דגל המדינה יהיה הדגל עם "מגן-דוד" במרכזו בתוספת המבטאת את מדינת ישראל כמו אריה או שניים או, אם אפשרי, אולי סמל דתי'.⁴⁶ חברי הוועד הפועל של ההסתדרות הציונית בדרום-אפריקה הציעו ש'ההבדל יהיה קטן וישמור על כל הגורמים של הדגל הציוני, לרבות מגן הדוד. אולי תפטר את השאלה על ידי זה שתכללו 7 או 12 כוכבים בדגל או על ידי זה שתשימו מגן דוד בראש התורן'.⁴⁷ עניין יחס הגולה לדגל המדינה החדשה העסיק אף את חברי הוועדה לענייני הסמל והדגל, שהתכנסה לשיבתה ב-28 ביולי 1948. בפתחת הישיבה ערערה הוועדה על הצעת הדגל שהובאה על-ידי מועצת המדינה הזמנית. ורהפטיג, שפירא, אריה אלטמן ודוד רמז טענו, כי על מדינת-ישראל לדבוק בדגל הציוני ואין טעם להחליפו באחר.⁴⁸ והרפטיג תירץ זאת בכך ש'אנו יורשי ההסתדרות הציונית ואנו רשאים להפוך את דגלה לדגל המדינה'. הוא הציע להוסיף לדגל את שני לוחות-

43 העתק של המברק (באנגלית ובעברית) נמצא בגנוך, ארגז 395/ג, תיק 1/1005.

44 ש.ס.

45 ש.ס.

46 ש.ס.

47 ש.ס.

48 פרוטוקול ישיבת ועדת הסמל והדגל של מועצת המדינה מיום כ"א בתמוז תש"ח (28 ביולי 1948), גנוך, ש.ס, עמ' 1. על ההתייחסות הרגשית של המנהיגים הארצישראלים לסמלים ראה אף מאמרי הנזכר לעיל, הערה 36. המנהיגים שעסקו בקביעת צורתו של דגל המדינה עסקו בעת ובעונה אחת אף בקביעת צורתו של סמלה הרשמי.

הכרית, המבטאים את הרגשות הדתיים של חלק גדול בעם.⁴⁹ באותה דעה החזיק אף י' הררי, שהוסיף הצעה חלופית: 'כל אשר לבן בדגל זה יהיה תכלת וכל התכלת יהיה לבן ובצורה זו יהיה דמיון רב בין שני הדגלים',⁵⁰ כלומר, דגל העשוי כתשליל של הדגל הציוני.

אלטמן טען שאין צורך ליצור הבדל בין דגל ההסתדרות הציונית לבין דגל המדינה, משום שעם קום המדינה תתחל הגולה בלאו הכי, ובעיית דגלה היא על כן בעיה זמנית בלבד.⁵¹ חברים אחרים בוועדה ראו צורך בהפרדה שבין שני הדגלים. אהרן ציזלינג טען כי 'אינו רוצה להוריד מערכו של הדגל הציוני. [הוא] רוצה בהפרדה, כי אין אנו יכולים לדעת מה תהיה ההתפתחות הפוליטית בעולם'.⁵² רות לוביץ תרצה את הצורך בהפרדה בכך שיש לקחת בחשבון גם אפשרות של רדיפת הציונות בארצות מסוימות. הנפת דגל המדינה בגולה עלול לגרוע מהיחס אליו.⁵³

שרתוק, שנכח בישיבה, הביע דעה מנוגדת לזו שהשמיע בישיבתה העשירית של המועצה הזמנית. וזאת בעקבות שיחותיו עם משלחת ציונים אמריקנים שביקרה בארץ ועל סמך התשובות שקיבל על מברקו. הוא הסביר כי הציונים האמריקנים הודיעו שיקבלו את ההחלטה לקבוע למדינה דגל שונה מהדגל הציוני 'כעלכון צורב ליהדות הגולה, הגוזל מהם את הזכות להשתמש בדגל המדינה'. עוד אמר כי, 'בשביל העולם הנפת הדגל הציוני היא הזדהות עם ארץ-ישראל ועם מדינת ישראל. הם יראו בדגל התנועה שלא יהיה זהה עם דגל-המדינה תחליף עלוב בלבד'. משום כך סבר שרתוק שיש להשתמש בדגל הציוני כדגל המדינה.⁵⁴ גם רמז הציע לעשות כן ולהסיר את שאלת הדגל מסדר היום.⁵⁵ בהצבעה שנערכה צידדו שמונה בדגל משותף לתנועה הציונית ולמדינת ישראל, ושניים — בשני דגלים נפרדים.⁵⁶

ב-16 באוגוסט 1948 התכנסה הוועדה לענייני הסמל והדגל לישיבה בהשתתפות המומחים האדריכל אבא אלחנני, הארכאולוג אלעזר ליפא סוקניק, הצייר ראובן רובין והאדריכל ליאופולד קרקואור. רובין הציע לא להכריז על תחרות חדשה אלא להטיל על מספר מצומצם של אמנים לבצע את החלטות ועדת המומחים. אלחנני התנגד למגן-דוד על הדגל הציוני. הוא טען כי בצורתו המקובלת הוא נראה חלש, והציע שהמגן-דוד לא יופיע בצורת שני משולשים משולבים אלא ככוכב בעל שישה קצוות 'אשר כלו מכוסה צבע'. סוקניק טען שהמגן-דוד 'אינו ולא היה אף פעם סמל יהודי'. אם החליטה הוועדה לכלול אותו בדגל המדינה, 'הרי זה נתון שאי אפשר לערער עליו; אך יש להמנע מהכללת סימבול מפוקפק זה'.⁵⁷

בישיבת הוועדה ב-21 בספטמבר 1948 דובר במיוחד בענייני הדגל. ש' קדר הציע שנמצא-בי ואלחנני יעבדו הצעת הלכות הדגל.⁵⁸ עניין הפסים של הדגל העסיק מאוד את חברי הוועדה. בדברי

49 שם, עמ' 2.

50 שם, שם. הצעה כזו, שבה הופך הלבן לתכלת וההיפך נתן אף נמצא-בי.

51 שם, עמ' 3.

52 שם, עמ' 4.

53 שם, שם.

54 שם, שם.

55 שם, עמ' 5.

56 שם, עמ' 6.

57 פרוטוקול ישיבת הוועדה לענייני הדגל והסמל, י"א באב תש"ח (17 באוגוסט 1948), גנוז, שם.

58 על הדגל הוחלט כאשר למידות לשימוש ממשלתי: 160 ס"מ על 200 ס"מ. שני פסים לבנים ברוחב של 15 ס"מ כל אחד. הפסים הכחולים יהיו ברוחב 25 ס"מ כל אחד והשטח בין שני פסי התכלת יהיה 80 ס"מ. הוחלט אף על

הסיכום שלה באותה ישיבה אמרה בכה אידלסון שלדעתה הפסים בדגל רחבים מדי וזה 'מזכיר לה שמלה של אישה'.⁵⁹

ב-14 באוקטובר 1948 מסרה בָּבָה אידלסון למועצת המדינה הזמנית דין-וחשבון על פעולות הוועדה לענייני הדגל והסמל. בדבריה ציינה שהוועדה קבעה ש'הדגל של מדינת ישראל צריך להיות הדגל של התנועה הציונית'. על הוועדה היה, בין היתר, לקבוע בעזרת מומחים את צורת הדגל, צבעו המדויק ואופן השימוש בו. המומחים עזרו לחברי הוועדה להגיע, לדברי אידלסון, למסקנה 'שצבעיו של הדגל המוצגים כאן הם מבטאים, הם גם עסיסיים. כארץ לא מספיק רק לקבוע סתם צבעים, יש גם לדאוג שהשמש הנחמדה שלנו לא תפגע בעסיסיותם'. לאחר הסבר על הסמל נערכה הצבעה. ברוב של אחד-עשר לעומת חמישה הוחלט לדחות את הברור בעניין הדגל והסמל לשיבה הבאה.⁶⁰

בישיבת מועצת המדינה הזמנית שנערכה ב-28 באוקטובר 1948 הקדיש היושב-ראש יוסף שפרינצק שש-שמונה דקות לכל נואם בדיון בדגל המדינה ובסמלה.⁶¹ ל"ב פישמן, שר הדתות, חייב את קבלת הדגל הציוני. לגבי המגן-דוד ציין שנתקדש במסורת ישראל, 'אם כי לא ידוע מדוע ומאיזה זמן, וגם כל אלה הכותבים על מגן-דוד אינם יודעים זאת'.⁶² יצחק בן-צבי ציין כי 'זהו סמל הציונות במשך חמישים השנים האחרונות וזה בלבד מספיק כדי לקבוע אותו כדגל המדינה'. בן-צבי הציע לתקן את הצבעים, כי 'מרחוק אי אפשר להבדיל בין כריתי לתכלת'. ובאשר למגן-דוד אמר כי 'החוקרים יוסיפו לחקור ולברוק אם המגן-דוד מקורו מהמאה החמישית או החמש עשרה. אבל כל זה אינו שייך לענין. ובינתיים יש לקבוע את הדגל המוצע כמות שהוא'.⁶³ אידלסון דרשה שהמועצה תטיל על אחד ממשרדי הממשלה לעבד תקנון לגבי אופן השימוש בדגל, להחליט אימתי יש להניף הדגלים ואימתי לא, ולדאוג לייצור בד מיוחד בצבעים מותאמים ובטיב משופר, שהדגל לא ידהה בשמש.⁶⁴ בסוף הדיון הציע שפרינצק לקיים הצבעה וכה נתקבלה פה אחד ההצעה לקבוע את הדגל הציוני לדגל המדינה.⁶⁵ שבועיים לאחר דיון זה במועצת המדינה הזמנית ניתן האישור הרשמי לדגל ב'עתון רשמי'.⁶⁶

דגל המדינה

לוחות-הברית, גור אריה יהודה, ושבעת הכוכבים שהוצעו כחלופות למגן-דוד במהלך הדיונים על הדגל, הוכנסו לסמלים אחרים של מדינת ישראל. לוחות-הברית מופיעים בסמלה של הרבנות הראשית לישראל, גור אריה יהודה מופיע בסמלה של העיר ירושלים, ושבעת כוכביו של הרצל טבועים בסמליהן של הערים תל-אביב והרצליה.

גודלו של דגל עממי (90 × 125 ס"מ). פרוטוקול ישיבת הוועדה לענייני הדגל והסמל, ג, י"ז באלול תש"ח (21 בספטמבר 1948), גנוך, שם.

59 שם, שם.

60 מועצת המדינה הזמנית, הישיבה העשרים ושלוש, י"ג בתשרי תש"ט (14 באוקטובר 1948), עמ' 44.

61 מועצת המדינה הזמנית, הישיבה העשרים וארבע, כ"ה בתשרי תש"ט (28 באוקטובר 1948), עמ' 8.

62 שם, עמ' 9.

63 שם, עמ' 11-12.

64 שם, עמ' 15.

65 שם, שם.

66 עתון רשמי מס' 32, י' בחשוון תש"ט (12 בנובמבר 1948), עמ' 62.

הדגל על אחד מבולי
ישראל הראשונים (ניסן
תש"ט)

המגן-דוד הוא דוגמה מצוינת לאיכויות המשתנות שיש לסמלים ככלל. כוחו של המסר שהם מקרינים מוענק להם פחות מכוח הרעיון המקורי שעל-פיו עוצבו ויותר בשל המשקע המשמעותי שנוצק בהם עקב השימוש שנעשה בהם באירועים היסטוריים. כזכור, בתחילת דרכו היה המגן-דוד חסר קונוטציות דתיות, מדיניות או חברתיות כלשהן. כוח רב-משמעות דבק בו דווקא עקב השימוש הנורא שעשו בו הנאצים.⁶⁷ כמלים אחרות, המגן דוד שהחל דרכו כסמל חסר משמעות דתית הפך בהמשך למייצג של העם היהודי כולו.

הסמלים שיצרה גרמניה הנאצית למיתוסים שלה מגלמים בדרך חזותית את עוצמתה של שיטה מטורפת, שהפכה כל ערך אנושי על פניו. הדקדוק בפרטים והמחשבה הרבה שהוקדשה ליצירתו של כל אחד מהם במטרה להגיע לסמל בעל כוח סוגסטיבי מסימלי לא פסחה אף על עיצובו של אות הקלון ליהודים. הטלאי הצהוב, אחת מצורותיו של אות הקלון ליהודים שהנהיגו הנאצים, מורכב ממגן-דוד העשוי מסגרת שחורה, באמצעו האות J ושטחו הפנימי צהוב. השחור והצהוב הם צבעים משלימים של צבעי הכחול-לבן, שהם לדברי פראנקל, צבעיו של העם היהודי. כלומר, הטלאי הצהוב הוא היפוך שטני של סמל היהדות אפילו מבחינה מדעית-אופטי.⁶⁸

פסי התכלת והלבן, המסמלים חיי טוהר לאור מצוות התורה, והמגן-דוד, המסמל לידה וחיים חדשים מתוך זוועות המוות של העם היהודי, קושרים את מדינת ישראל באמצעות דגלה לעבר, להווה ולעתיד. בשל אלה, כנראה, עמד לו כוחו של דגל ההסתדרות הציונית בפני שיקולים מדיניים שעמדו לנגד עיניהם של מנהיגי המדינה שבדרך, ושהניעו אותם להציע דגלים חלופיים.

67 בסוף מאמרו המספר את תולדות המגן-דוד סיכם גרשום שלום: "יותר משעשתה הציונות להקנות קדושה של סמל אמיתי למגן-דוד, עשה אותו רשע שקבעו לאות קלון למליוני בני עמנו... בסימן זה נהרגו ובסימן זה עלו. ואם אמנם יש קרקע המצמיח משמעות לסמלים, הריהו כאן. אפשר לטעון: הסימן בו הלכו אל הכליה ואל חדרי הגאזים, ראוי להחליפו בסימן של חיים. ואפשר לטעון להיפך: הסימן שנתקדש בימינו ביסורים ועינויים, ראוי הוא שיאיר דרך החיים והבניין. ירידה צורך עלייה היא ובמקום שפלותו שם אתה מוצא גדולתו. שלום (לעיל, הערה 9), עמ' 163.

רעיון זה של 'במקום שפלותו שם אתה מוצא גדולתו' הינחה אף את מעצביו של סמל מדינת ישראל שעה שקבעו בתוכו את דמות המנורה מקשת טיטוס, שהיתה סמל לקלון הגלות, וכך הפכה אותו לסמל התקומה היהודית, ראה: מישורי (לעיל, הערה 31), עמ' 181-182.

68 נסיון פשוט יוכיח זאת: לאחר שמתבוננים שניות מספר באות הקלון, שצבעו שחור וצהוב, ומעבירים את המבט אל רקע לבן, תראינה עינינו מגן-דוד לבן שרקעו כחול.